

Gdańsk, 2022-05-05

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr Marty Dory

Eros wykluczony. Psychologiczna problematyka zdrowia u osób o nienormatywnych tożsamościach i zachowaniach seksualnych

napisanej pod kierunkiem

dra hab. Bartłomieja Dobroczyńskiego, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego

Przedmiotem niniejszej recenzji jest szczegółowa ocena rozprawy doktorskiej autorstwa mgr Marty Dory, w celu udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy rozprawa ta spełnia wymogi ustawowe¹, tj: oryginalne rozwiązanie problemu naukowego zaprezentowanego w pracy, wykazanie się ogólną wiedzą teoretyczną w danej dyscyplinie naukowej oraz dowiedzenie umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W recenzji odniosę się do każdego z tych kryteriów oceny.

OCENA TRAFNOŚCI WYBORU TEMATYKI

Badaczka swoją rozprawę poświęciła zagadnieniom wykluczenia społecznego ze względu na tożsamość seksualną. W perspektywie psychologicznej eksploruje zjawisko zdrowia psychicznego, somatycznego i seksualnego u osób o tożsamościach innych niż cisplciowa i heteroseksualna [choć przecież osoba cisplciowa może być heteroseksualna lub homoseksualna, biseksualna lub aseksualna, więc może lepiej byłoby sformułować: *u osób o tożsamościach innych niż cisplciowa heteroseksualna*] oraz realizujących swoje potrzeby seksualne w sposób wykraczający poza kulturowe, medyczne i społeczne standardy. Wykluczenie, jakiego doświadcza grupa wybrana przez Doktorantkę odnosi się do szerokiego

¹ Art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki

otoczenia społecznego, ale także własnych grup mniejszościowych oraz specjalistów zajmujących się zdrowiem psychicznym i seksualnym. Jak pisze sama Autorka, *artykuły wchodzące w skład cyklu dotyczą: specyfiki funkcjonowania osób biseksualnych, problemów zdrowia seksualnego kobiet podejmujących kontakty seksualne z kobietami, psychosomatycznych konsekwencji stygmy wokół zakażenia HIV, niezgodności płciowej, asfiksji autoerotycznej oraz fenomenu chemseksu.*

Wybór tematyki podjętej przez Badaczkę wydaje się trafny i wartościowy zarówno z naukowego, jak i społecznego punktu widzenia.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PRACY

Przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska to cykl sześciu artykułów (które ukazały się drukiem w latach 2015-2021) wraz ze skróconym opisem osiągnięcia naukowego wraz ze streszczeniami w języku polskim i angielskim. Całość opracowania przedstawionego do recenzji została zebrana w jednym tomie i oprawiona w tradycyjny sposób.

Doktorantka mgr Marta Dora jest pierwszą autorką we trzech przedstawionych do recenzji artykułach, z dominującym wkładem (55, 70, 75%), drugą autorką w dwóch artykułach (trzy i pięcioautorskich, z wkładem 20-25%) oraz w jednym trzecią, ostatnią autorką (wkład 25%), co wynika z załączonych oświadczeń wszystkich współautorów każdej z publikacji. W artykułach tych miała swój udział w zakresie: opracowania koncepcji pracy, analizy piśmiennictwa, opracowania wniosków, a także opracowania manuskryptów. Dwie prace wchodzące w skład cyklu ukazały się w *Seksuologii Polskiej* (40 pkt. ministerialnych), zaś cztery – w *Psychiatrii Polskiej*, polskiego czasopisma znajdującego się w bazie *Journal of Citation Report* (JCR) – Lista Filadelfijska, (aktualny IF=1.657, 100 pkt. ministerialnych). Ich wysoka sumaryczna wartość bibliometryczna (IF=6.628, 480pkt. ministerialnych), jak również to, że Doktorantka mgr Marta Dora jest pierwszym autorem w trzech z sześciu prac z dominującym wkładem w publikacje spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim i w mojej ocenie zasługuje na jej wysoką ocenę.

W dalszej części recenzji moja uwaga skupiać się będzie na ocenie spójności tematycznej cyklu publikacji, które składają się na rozprawę doktorską oraz na udzieleniu odpowiedzi na pytanie: Czy problem naukowy łączący wszystkie publikacje wchodzące w skład zbioru jest opisany w omówieniu scalającym zbiór publikacji przygotowanym przez Kandydatkę do stopnia dra.

OCENA ROZPRAWY, REALIZACJI CELU BADAŃ I ORYGINALNEGO WKŁADU AUTORKI

Przedstawione do recenzji prace wchodzące w skład tzw. cyklu są powiązane tematycznie. Celem pracy było 1) zidentyfikowanie, uporządkowanie i poddanie analizie kluczowych problemów jakie pojawiają się na styku psychologii i seksuologii w obszarze zdrowia psychicznego, somatycznego i seksualnego osób, w szczególności z perspektywy wykluczenia, których tożsamości płciowe i seksualne oraz powiązane z nimi aktywności (w tym preferowane sposoby realizacji potrzeb z tego obszaru) wykraczają poza szeroko pojętą normę oraz 2) wskazanie praktycznych konsekwencji istniejących braków, a także sformułowanie propozycji optymalizujących postępowanie terapeutyczne z osobami o mniejszościowych preferencjach seksualnych. Analizie zostały poddane unikalne dla osób niecisłheteronormatywnych rodzaje doświadczeń będących konsekwencją procesów wykluczenia społecznego, także wykluczenia w obrębie własnej grupy mniejszościowej oraz wykluczenia ze strony środowiska specjalistów zajmujących się naukowo i klinicznie zdrowiem psychoseksualnym. W ramach tego ostatniego wątku zanalizowano różne potencjalnie patogenne momenty funkcjonowania tych środowisk: począwszy od kształtowania i redefiniowania norm poprzez projektowanie i przeprowadzanie badań, skończywszy na psychiatrycznej, seksuologicznej i psychoterapeutycznej pracy z pacjentem.

Wszystkie ujęte przez Autorkę obszary przenikają się, uzupełniają, tworząc spójną całość i są w mojej ocenie dobrze dobrane.

Jednakże pomimo tego, że Autorka podkreśla, że jej dysertacja ma charakter teoretyczno-krytyczny, w duchu propozycji Teo (1999), który postulował konieczność dopełnienia prowadzonych w ramach psychologii badań ilościowych i jakościowych, pogłębioną refleksją na temat jej podstawowych pojęć, stosowanych strategii badawczych, newralgicznych problemów i kwestii oraz sposobów aplikacji uzyskiwanej wiedzy i w dużej mierze cele pracy zostały przez Badaczkę zrealizowane z wykorzystaniem różnorodnych metod badawczych obejmujących przede wszystkim krytyczną analizę piśmiennictwa, brakuje mi choćby niewielkich badań, które eksplorowałyby poruszane problemy. Tym bardziej, że żaden z artykułów stanowiących dysertację nie ma charakteru prawdziwego przeglądu systematycznego ani też metaanalizy.

Koncepcja zaplanowanych poszukiwań teoretycznych nie budzi zastrzeżeń formalnych, a z wielu względów jest ważna z poznawczego punktu widzenia.

Rozprawa zawiera *Wprowadzenie*, w którym Doktorantka prezentuje problem naukowy łączący wszystkie publikacje stanowiące rozprawę doktorską. Struktura *Wprowadzenia* jest przejrzysta i logiczna.

Pierwszy z prezentowanego cyklu artykułów:

Mijas, M., Dora, M., Dobroczyński, B. (2015). Terapia z biseksualnym klientem – wybrane zagadnienia. *Seksuologia Polska* 13(1), 19-30. DOI: 10.5603/19-30.

stanowi przegląd najważniejszych problemów mogących pojawić się w terapii osób biseksualnych. W oparciu o szczegółową analizę literatury przedmiotu zostały wyodrębnione i scharakteryzowane zagadnienia z obszaru zdrowia psychicznego, zdrowia seksualnego oraz stresu mniejszościowego typowe dla osób o takiej tożsamości. Ważną częścią artykułu stanowią również rozważania dotyczące statusu tożsamości biseksualnej oraz prezentacja jej ujęć kontekście rozwojowym.

Istotnym wynikiem analiz teoretycznych przeprowadzonych w tym obszarze jest ten pokazujący, że osoby biseksualne charakteryzują się — nie tylko w porównaniu z osobami heteroseksualnymi, ale również homoseksualnymi — wyższym nasileniem (badacze piszą poziomami, to zbyt statystyczne ujęcie, niepsychologiczne, stąd proponowałabym pisać o nasileniu nie poziomach) depresyjności i lęku, większą skłonnością do używania i nadużywania substancji psychoaktywnych, częstszymi zachowaniami autoagresywnymi, a także próbami samobójczymi, co może być związane co może być związane z podwójną stygmatyzacją tej grupy osób, doświadczoną nie tylko ze stronę heteroseksualnej większości, ale także społeczności osób homoseksualnych, jak również poprzez społeczną i kulturową niewidoczność osób biseksualnych. Jak zauważają badacze, wynik ten stoi w sprzeczności z powszechnym stereotypem o korzyściach płynących z biseksualnej tożsamości i przekonaniu, jakoby biseksualność była czynnikiem ochronnym przed stresem mniejszościowym.

W mojej ocenie cenne w tym artykule jest także pokazanie rozwoju tożsamości biseksualnej, jak również prezentacja modeli formowania biseksualnej tożsamości.

Artykuł drugi

Grabski, B., Dora, M., Iniewicz, G., Mijas, M., Muldner-Nieckowski, Ł. (2018). Specyfika funkcjonowania seksualnego kobiet utrzymujących kontakty seksualne z kobietami. *Psychiatria Polska* 52(6), 1075–1085. DOI: <https://doi.org/10.12740/PP/OnlineFirst/75109>.

podejmuje kwestię specyfiki kontaktów seksualnych między kobietami z uwzględnieniem ich społeczno-kulturowego kontekstu. W publikacji skupiono się na: wpływie płci i związanej z nią socjalizacji na funkcjonowanie w żeńskiej roli płciowej; oddziaływaniu heteronormatywności i homofobii zarówno na kobiety jak i na profesjonalistów; społecznych przekazach – pochodzących także z obszaru dyskursu politycznego – wzorców dotyczących seksualności i relacji seksualnych tak w odniesieniu do kobiet jak i profesjonalistów. Kobiety mające kontakty seksualne z kobietami zgłaszające się do specjalistów zdrowia seksualnego, doświadczają trudności w odczuwaniu potrzeb seksualnych lub realizacji pożądania seksualnego. Trudności te w literaturze przedmiotu tłumaczone są stresem mniejszościowym i homofobią, której nieheteroseksualne kobiety doświadczają nie tylko w swoim otoczeniu, lecz także w gabinetach specjalistów. Jak podkreślają Autorzy, internalizowanie negatywnych przekazów społecznych na temat relacji jedнопłciowych będące źródłem poczucia winy i lęku związanego z seksualnością, to czynnik silnie wpływający na psychikę i aktywność kobiet podejmujących kontakty seksualne z kobietami. Może on powstrzymać je od realizacji seksualnej lub owocować stłumieniem odczuwanego pożądania, a także zniechęcać do szukania specjalistycznej pomocy. Cennym w artykule jest zaprezentowanie modelu koncepcyjnego dysfunkcji seksualnych u kobiet utrzymujących kontakty seksualne z kobietami według Armstrong i Reissing (2013), mogącego być wzorcowym modelem ekologicznym do badań i ich interpretacji w omawianym zakresie.

Trzeci artykuł:

Mijas, M., Koziara, K., Dora, M. (2017). Stygmatyzacja związana z HIV a zdrowie zakażonych osób i postawy wobec wykonywania testów. *Seksuologia Polska* 15(2), 73-80. DOI: 10.5603/73-80.

porusza problematykę stygmatyzacji związanej z zakażeniem HIV oraz jej praktycznych konsekwencji dla zdrowia publicznego. W publikacji przywołano współczesne socjologiczne teorie piętna oraz omówiono procesy stygmatyzacji w perspektywie psychologicznej. Zaprezentowano także doniesienia z badań obrazujących istotne zależności między procesami stygmatyzacji społecznej i postawami wobec testowania na HIV, a także doświadczeniami wykluczenia, a szeroko rozumianym zdrowiem osób zakażonych HIV. Bardzo ważnym wynikiem podjętych analiz jest zwrócenie uwagi ogromnego znaczenia dla profilaktyki HIV wszelkich działań zmierzających do obniżenia procesów stygmatyzacji nie tylko związanych

samym zakażeniem, ale także z przynależnością do grup wykluczonych społecznie ze względu na inne przesłanki.

Kolejny artykuł:

Dora, M., Mijas, M., Dobroczyński, B. (2019). Kryteria zaburzeń parafilnych w DSM-5 wobec asfiksji autoerotycznej i pozaseksualnej formy ograniczania dopływu tlenu. *Psychiatria Polska* 53(5), 1103–1112. DOI: <https://doi.org/10.12740/PP/OnlineFirst/78166>.

odnosi się do jest opublikowanej w 2013 roku piątej wersji klasyfikacji DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders), w której wprowadzono istotne zmiany w sposobie definiowania normy seksualnej, m.in. szeroko komentowane rozróżnienie pomiędzy parafilią a zaburzeniami parafilnymi. Posługując się przykładem asfiksji autoerotycznej (zachowania znajdującego się w spektrum praktyk masochistycznych) Badaczka wraz ze współautorami poddała krytycznej analizie proponowanej w DSM-5 definicji normy odnoszącej się do preferencji seksualnych, co nie tylko jest oryginalne, ale też niezmiernie cenne zarówno w odniesieniu do teorii jak i terapii tej grupy osób.

Piąty artykuł

Dora, M., Grabski, B., Dobroczyński, B. (2020). Dysforia płciowa, niezgodność płciowa i nonkonformizm płciowy w adolescencji – zmiany i wyzwania diagnostyczne. *Psychiatria Polska*, 162, 1- 15. DOI: <https://doi.org/10.12740/PP/OnlineFirst/113009>.

odnosi się do nasilającego się wzrostu zgłoszeń dotyczących nieakceptowania płci przypisanej przy urodzeniu, kwestionowania jej, odrzucania lub na różne sposoby negatywnego jej przeżywania, przez osoby małoletnie. Dysforia płciowa u młodzieży, zwłaszcza w ostatnich latach, jest zjawiskiem, które w swojej złożoności wymyka się próbom ujednoczenia podejść i działań, a wiążące się z tą tematyką kontrowersje często skutkują pochopnymi wnioskami i nietrafnymi - w ocenie autorów artykułu – zaleceniami praktycznymi. Stąd pokazanie tła historycznego związanego z tożsamością płciową w dyskursie medycznym, w szczególności odnoszących się do dysforii płciowej, niezgodności płciowej i nonkonformizmu płciowego w adolescencji, a także tożsamości płciowej dzieci i młodzieży w klasyfikacjach medycznych (od DSM-III do DSM-5) oraz skupienie się na dysforii płciowej w odniesieniu do neuroróżnorodności, poprzez diagnostykę i leczenie dzieci i młodzieży na przykładzie modelu holenderskiego, a także pokazanie wyzwań diagnostycznych i terapeutycznych w warunkach

polskich jest niezmiernie ważnym rezultatem krytycznej analizy. Szczególnie analiza problemu dysforii płciowej u osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu wydaje mi się szczególnie cenna, gdyż brak badań dotyczących tego problemu, a jednocześnie zauważalny jest wzrost liczby osób w sygnalizujących ten problem w praktyce klinicznej.

W szóstym artykule

Dora, M., Dobroczyński, B. (2021). Kto ma problem z chemseksem? Tożsamość jako brakujące ogniwo usług pomocowych dla mężczyzn problemowo używających substancji psychoaktywnych w celach seksualnych. *Psychiatria Polska*, 251, 1–17. DOI: <https://doi.org/10.12740/PP/OnlineFirst/140141>.

zanalizowany został fenomen chemsexu, czyli szczególnej i stosowanej niemal wyłącznie przez mężczyzn formy łączenia ściśle określonych substancji psychoaktywnych z aktywnością seksualną. Ze względu na podwyższone ryzyko zdrowotne, zarówno związane z używanymi środkami jak i częstym brakiem zabezpieczeń w kontaktach intymnych, chemsex uznawany jest przez międzynarodowe instytucje zdrowia publicznego za 8 poważny problem zdrowotny mężczyzn mających kontakty seksualne z mężczyznami (MSM). Sam problem bardzo słabo jest opisany w literaturze, i przybliżenie go odbiorcy polskiemu może przełożyć się na wzrost wiedzy, też w praktyce terapeutycznej. Ważnym ustaleniem Badaczki i Jej promotora było pokazanie, że pomijanie tożsamości seksualnej może być jednym z brakujących ogniw w intersekcyjnym rozumieniu i adekwatnym adresowaniu zdrowotnych problemów rodzących się w kontekście tego fenomenu.

Krytyczne analizy problemów podjętych w artykułach przyniosły ważne ustalenia, które starałam się pokazać powyżej.

Tak przeprowadzona bardzo głęboka analiza jest niezmiernie wartościowym wynikiem w sensie analizy istniejących badań i ich potencjału. Pozwoliła Doktorantce i Jej Zespołowi na wskazanie istotnych luk w piśmiennictwie dotyczącym zdrowia psychicznego, somatycznego i seksualnego osób o nienormatywnych tożsamościach i zachowaniach seksualnych, z perspektywy wykluczenia. Dysertację podsumowują także cenne perspektywy i zalecenia dotyczące aplikacyjności teoretycznych analiz.

Wszystkie publikacje składające się na dysertację pokazują krok po kroku problem badawczy z perspektywy teoretycznej, pokazanie go z perspektywy aktualnego stanu wiedzy, by poprzez liczne luki można było stworzyć nowoczesny projekt badawczy.

Dysertacja Pani mgr Marty Dory wychodzi naprzeciw trudnym wyzwaniom. A ponieważ w takim ujęciu podejmowano nieliczne badania jest pracą oryginalną, podejmującą istotną i nader aktualną problematykę, także z perspektywy dużego znaczenia społecznego.

Oceniając całościowo rozprawę doktorską w tym miejscu pragnę podkreślić jej mocne strony, czyli:

1. uwzględnienie zagadnienia, jakim jest zdrowie psychiczne, somatyczne i seksualne
2. wagę podjętych problemów;
3. wnikliwe, a jednocześnie syntetyczne i analityczne ujęcie zagadnienia, przejrzysty, komunikatywny język;
4. dotarcie do dużej, starannie wyselekcjonowanej liczby piśmiennictwa (powoływanie się na bogate pod względem liczebności źródła, zarówno na polskie jak i zagraniczne publikacje, w tym klasyczne, jak i najnowsze);
5. przełożenie wyników na aplikacyjność .

To, czego mi brak w dysertacji to:

- prawdziwego przeglądu systematycznego lub metaanalizy
- autorskich badań, które miałyby szansę być nowatorskimi, biorąc pod uwagę bardzo dobrą i wnikliwą eksplorację teoretycznych problemów
- szkoda, że Autorka nie odważyła się opublikować artykułu w czasopiśmie zagranicznych dotyczących tej problematyki, wówczas siła ich oddziaływań na innych naukowców prawdopodobnie byłaby większa

Jednakże mimo tych uwag, które stanowią jedynie kanwę do dyskusji, nie są bowiem zarzutami metodologicznymi, uważam, że wyniki zaprezentowane w dysertacji poszerzają wiedzę na

temat problematyki psychologicznych aspektów społecznego wykluczenia osób nieheteroseksualnych w kontekście ich stygmatyzowanej najczęściej tożsamości.

Całość rozprawy, w tym dyskusja wyników, potwierdzają, że Doktorantka posiada dużą wiedzę interdyscyplinarną, przede wszystkim psychologiczną, seksuologiczną, medyczną, pozwalającą na bardzo szczegółową analizę uzyskanych wyników, dowodzi krytycznego sposobu myślenia Autorki.

Stwierdzam, że **publikacje przedstawione do recenzji jako trzon rozprawy doktorskiej stanowią spójne tematycznie dzieło i istotnie uzupełniają lukę w dotychczasowej literaturze przedmiotu. Rozprawa dr jest pracą oryginalną, w której Doktorantka rozwiązuje postawiony problem w sposób, który potwierdza jej umiejętności do prowadzenia pracy naukowej.**

Biorąc powyższe pod uwagę, stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji dysertacja Pani mgr Marty Dory **Eros wykluczony. Psychologiczna problematyka zdrowia u osób o nienormatywnych tożsamościach i zachowaniach seksualnych** spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim na podstawie przepisów Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki.

W związku z powyższym wnoszę do Rady Dyscypliny Psychologia Uniwersytetu Jagiellońskiego o dopuszczenie mgr Marty Dory do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Mariola Bidzan